

УДК 345.12:331.522.4:316.324.8

В. Мороз

СИСТЕМА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ДЕРЖАВИ ЯК ОБ’ЄКТ ДЕРЖАВНОГО ВПЛИВУ НА СИСТЕМУ ЇЇ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Подано результати аналізу зв’язків системи конкурентоспроможності держави з системою її трудового потенціалу. Висвітлено взаємозв’язки між відповідними системами в контексті досліджень Всесвітнього економічного форуму щодо методології розрахунку індексу глобальної конкурентоспроможності. Наведено теоретичні узагальнення та практичні рекомендації щодо можливих напрямів державної політики у сфері розвитку трудового потенціалу країни.

Ключові слова: трудовий потенціал, конкурентоспроможність держави, індекс глобальної конкурентоспроможності, державне управління, взаємодія систем, групи факторів конкурентоспроможності, трудові можливості суспільства.

Дослідження проблем, пов’язаних із удосконаленням науково-методологічного підґрунтя щодо питань формування та розвитку трудових можливостей населення країни у поєднанні з пошуком шляхів підвищення ефективності їх використання у межах продуктивної праці, стало одним із пріоритетних напрямів наукового пошуку останнього десятиріччя. Така увага науковців до питань трудового потенціалу суспільства (держави) пов’язана, насамперед, із тим, що труд як результат використання відповідних можливостей є основою (джерелом) більшості інших видів виробничих ресурсів. Крім того, в контексті загальної теорії розвитку трудові можливості населення, в частині їх входження як елемента до системи людського капіталу, відносять до основного джерела конкурентних переваг держави поряд із такими важливими факторами, як: географічне розташування країни; накопичені виробничі активи (виробнича спеціалізація країни); якість ринкових інститутів [1]. Незважаючи на значущість та важливість кожного з наведених вище факторів для суспільно-економічного розвитку країни, проблематика трудового потенціалу держави (суспільства) була і залишається предметом постійної уваги як з боку представників світової наукової спільноти (теоретичні аспекти), так і з боку представників суб’єктів владних відносин (практичні аспекти). Також потрібно прийняти до уваги, що вирішення питання розвитку трудових можливостей населення та удосконалення практики їх ефективного використання є обов’язковою умовою для становлення унікальної за змістом інституціональної моделі суспільно-державних відносин [2].

На державному рівні питання розвитку трудового потенціалу суспільства та підвищення рівня конкурентоспроможності держави відображені у багатьох нормативно-правових актах та документах програмного спрямування. Серед останніх, доцільно виділити Постанову Кабінету Міністрів “Про затвердження Державної програми розвитку внутрішнього виробництва” № 1130 від 12.09.2011 р. та проект закону “Про Державну програму економічного і соціального розвитку України на 2012 рік та основні напрями розвитку на 2013 і 2014 роки” № 9159 від 15.09.2011 р. Перший документ визначає напрями формування умов для підвищення економічної стійкості держави внаслідок розвитку внутрішнього виробництва та посилення конкурентоспроможності як окремих галузей,

так і держави загалом. Базовою стратегією для виконання цього завдання визначено інноваційний напрям розвитку національної економіки, у реалізації якого “знання та соціальний капітал створюють більші конкурентні переваги окремих країн та регіонів порівняно з їх природними ресурсами” [3]. За змістом Постанови Кабінету Міністрів № 1130 від 12.09. 2011 р., рівень розвитку внутрішнього виробництва, підвищення якого визначено головною умовою піднесення добробуту громадян, залежить від спроможності держави своєчасно створювати необхідні умови для реалізації підприємницької ініціативи і вдосконалювати стимули (компетенція системи трудового потенціалу), спрямовані на активізацію інвестиційної діяльності за новітніми технологіями в усіх галузях економіки (компетенція системи конкурентоспроможності). Отже, дослідження взаємозв'язків системи трудового потенціалу країни з системою її конкурентоспроможності є одним із напрямів формування теоретичного підґрунтя для забезпечення реалізації Державної програми розвитку внутрішнього виробництва. У другому документі визначено, що головні зусилля у 2012 р. будуть “спрямовані на закріплення економічного зростання на основі його інноваційно-інвестиційної складової, справедливої оплати праці та повноцінного відтворення робочої сили та задіяння стимулів до збільшення доходів громадян шляхом підвищення продуктивності праці для досягнення головної мети розвитку – підвищення добробуту громадян” [4]. Виконання цього складного та відповідального завдання не є можливим без суттєвого підвищення якості трудових ресурсів. Трудові ресурси є однією з найважливіших складових ресурсного потенціалу на всіх рівнях господарювання. Таким чином, дослідження системи трудового потенціалу, розуміння принципів її ефективного функціонування та можливих напрямів майбутньої трансформації є одним із актуальних напрямів науково-теоретичного забезпечення процесу реалізації стратегії розвитку держави.

Актуальність питань, пов'язаних із пошуком ефективної моделі використання та розвитку трудового потенціалу, обумовила увагу науковців до відповідної проблематики. Серед українських дослідників, колом наукових інтересів яких стало з'ясування сутності та змісту трудового потенціалу як економічної категорії, треба виділити О. Амошу, Д. Богиню, М. Долішного, Л. Ільч, А. Колота, Е. Лібанову, С. Пірожкова, М. Пітюлича, Н. Тітову, С. Трубича, Л. Шаульську та багатьох інших. Науковим підґрунтям для сучасних досліджень цих та інших авторів вважають праці таких відомих економістів, як У. Петті, А. Сміт, А. Маршал, К. Маркс, які приділили достатньо уваги при дослідженні категорії праці та її потенціалу в контексті розгляду множини напрямів прояву проблематики соціально-економічного розвитку суспільства. У межах національних традицій щодо визначення місця і ролі праці у житті людини та суспільства доцільно звернути увагу на загальнофілософські напрацювання Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка, які намагалися усвідомити сенс праці, оцінюючи трудову діяльність як найбільший дар Творця людині. Пізніше ідеї Г. Сковороди були розвинені М. Туган-Барановським та С. Подолинським [5].

На державному рівні, проблематика трудових можливостей населення відображена у чисельних законодавчих актах та програмних документах, серед яких треба виділити Указ Президента України “Про основні напрями розвитку трудового потенціалу в Україні на період до 2010 року” № 958/99 від 03.08.1999 р. [6], у тексті якого вперше було визначено офіційне тлумачення категорії “трудова потенціал”, та Програму економічних реформ на 2010 – 2014 рр. “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” [7], яка, зокрема, визначила збереження та розвиток людського і

соціального капіталу як один із п'яти стратегічних напрямів діяльності уряду щодо забезпечення економічного зростання й модернізації економіки країни.

Незважаючи на порівняно велику кількість напрямів наукових досліджень щодо множини проявів проблем формування, використання та розвитку трудового потенціалу населення, деякі питання теорії та практики функціонування його системи залишаються невирішеними та такими, що потребують на додаткову увагу науковців. Наприклад, у межах науки державного управління питання методології управління розвитком та ефективністю використання трудових можливостей населення не були відповідно опрацьованими, що обумовило переміщення акцентів у дослідженні категорії трудового потенціалу виключно на її економічну складову. Не заперечуючи економічну основу сутності трудового потенціалу, вважаємо за необхідне підтримати наукову дискусію навколо значущості соціальної та суспільної складових цієї складної та багатогранної категорії у процесі державного управління розвитком суспільно-економічної системи. Розуміючи всю множину можливих напрямів відповідних досліджень, вважаємо за необхідне у межах цієї публікації обмежити коло наукового пошуку питаннями взаємозв'язків системи трудового потенціалу держави з системою її конкурентоспроможності. Дослідження цього питання сприятиме розвитку методологічного підґрунтя для становлення нової парадигми наукового знання щодо теоретичного забезпечення тих напрямів державного управління, які безпосередньо пов'язані з функціонуванням системи трудового потенціалу суспільства.

Цілями статті є дослідити напрями кореляції системи конкурентоспроможності держави з системою її трудового потенціалу та з'ясувати доцільність державного управління розвитком трудових можливостей населення через вплив на систему конкурентоспроможності держави.

Питання кореляції системи конкурентоспроможності держави з системою її трудового потенціалу як підґрунтя для формування можливого напрямку державного впливу на розвиток системи трудових можливостей населення найбільш вдало може бути досліджено на рівні аналізу змісту елементів системи конкурентоспроможності країни які використовуються для характеристики відповідного стану. Однією з провідних та найбільш авторитетних організацій в оцінюванні рівня конкурентоспроможності країн є The World Economic Forum (WEF), фахівці якої здійснюють аналіз національного бізнес-середовища та його суб'єктів за двома напрямками, а саме: спроможністю національної економіки до зростання та розвитку (індекс спроможності до зростання (GCI) – Growth Competitiveness Index); діловою активністю (індекс ділової активності (BCI) – Business Competitiveness Index. Хоча на практиці більшого розповсюдження набув інтегральний показник – індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index – GCI), методологія розрахунку якого передбачає оцінювання якості інститутів, інфраструктури, макроекономічної стабільності, стану здоров'я громадян та рівня їхньої освіти, ефективності ринку товарів та послуг, ефективності ринку праці, рівня розвитку ринку грошей, технологічного рівня виробництва, обсягу внутрішнього ринку, конкурентоспроможності національних компаній та їх інноваційний потенціал [8]. Структура індексу глобальної конкурентоспроможності подана на рис. 1.

Складові конкурентоспроможності країни (фактори Global Competitiveness Index)

1. Група факторів розвитку економіки (основні (базові) напрями оцінювання):
1) інститути (21 критерій оцінювання); 2) інфраструктура (9 критеріїв оцінювання);

3) макроекономічне середовище (6 критеріїв оцінювання); 4) здоров'я та початкова освіта (10 критеріїв оцінювання).

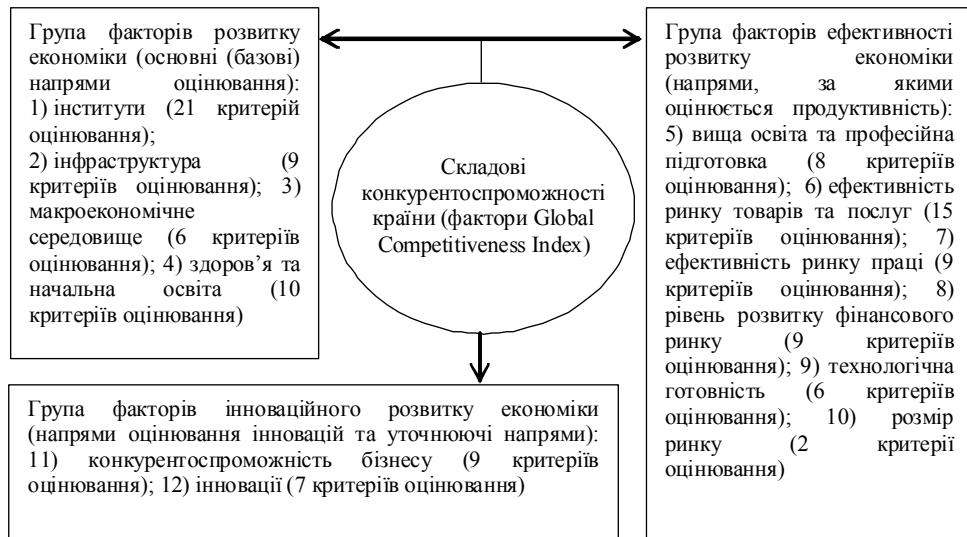

Рис. 1. Система показників індексу глобальної конкурентоспроможності [9]

2. Група факторів ефективності розвитку економіки (напрями, за якими оцінюється продуктивність): 5) вища освіта та професійна підготовка (8 критеріїв оцінювання); 6) ефективність ринку товарів та послуг (15 критеріїв оцінювання); 7) ефективність ринку праці (9 критеріїв оцінювання); 8) рівень розвитку фінансового ринку (9 критеріїв оцінювання); 9) технологічна готовність (6 критеріїв оцінювання); 10) розмір ринку (2 критерії оцінювання).

3. Група факторів інноваційного розвитку економіки (напрями оцінювання інновацій та уточнюючі напрями): 11) конкурентоспроможність бізнесу (9 критеріїв оцінювання); 12) інновації (7 критеріїв оцінювання).

Вибір саме цих критеріїв обумовлений результатами теоретичних та емпіричних досліджень фахівців WEF. Відповідно до методики розрахунку Індексу глобальної конкурентоспроможності, вага кожної з групи факторів у підсумковій оцінці рівня конкурентоспроможності країни не є однаковою. Це пов'язано з тим, що експерти WEF беруть до уваги рівень розвитку національної економіки, а отже і значущість того чи іншого чинника у загальному результаті вимірювання є різною.

Така особливість методики, на думку її авторів, дає змогу врахувати інституціональні і структурні особливості кожної конкретної економіки та здійснити її порівняння з іншими в контексті процесу розвитку. Водночас треба звернути увагу, що різниця значущості ваги груп факторів в оцінюванні конкурентоспроможності може суттєво вплинути на підсумкове значення індексу. Розподіл частки впливу груп факторів на індекс глобальної конкурентоспроможності для деяких країн світу рейтингу 2011 – 2012 рр., у контексті показників країни-лідера і країни-аутсайдера, подано в табл. 1.

Таблиця 1

Розподіл частки впливу груп факторів на індекс глобальної конкурентоспроможності для деяких країн світу рейтингу 2011 – 2012 рр. [10]

№ з/п	Країна рейтингу	Місце в рейтингу / індекс	Частка групи факторів		
			розвитку економіки (основні (базові) напрями оцінювання), %	ефективності розвитку економіки (напрями, за якими оцінюється продуктивність), %	інноваційного розвитку (напрями оцінювання інновацій та уточнюючі напрями), %
1	Швейцарія (країна-лідер)	1 / 5,74	20	50	30
2	Україна	82 / 4,0	40	50	10
3	РФ	66 / 4,21	36,4	50	13,6
4	Казахстан	72 / 4,18	42,9	47,8	9,3
5	Грузія	88 / 3,95	46,8	44,9	8,3
6	Польща	41 / 4,46	31,7	50	18,3
7	Естонія	33 / 4,62	25,4	50	24,6
8	Німеччина	6 / 5,41	20	50	30
9	Чад (країна-аутсайдер)	142 / 2,87	60	35	5

Цілком очевидно, що застосування будь-якого з наведених вище факторів як окремого критерію оцінки рівня розвитку конкурентоспроможності держави не може забезпечити об'єктивність оцінювання. Окрім того, високі експертні оцінки одного фактора можуть не відіграти своєї ролі у межах підсумкової оцінки рівня розвитку конкурентоспроможності національної економіки через низький рівень прояву іншого фактора. Так, ефект від збільшення витрат на освіту може бути знижений через неефективність ринку робочої сили або інших недоліків інституційної структури.

Наслідком такої невідповідності, в контексті наведено прикладу, скоріше за все стане порушення балансу попиту та пропозиції робочої сили на ринку праці, що призведе не лише до зростання безробіття, насамперед серед молоді (випускників навчальних закладів), а і до зменшення ефективності функціонування системи освіти. Спроби покращити макроекономічне середовище, наприклад шляхом підвищення ефективності контролю за державними фінансами, будуть вдалими тільки за умови прозорості системи управління фінансами та відсутності корупції. Бізнес буде готовий до впровадження нових технологій лише тоді, коли потенційний прибуток перевищить необхідні інвестиції. Отже, на думку дослідників із Всесвітнього економічного форуму, найбільш конкурентоспроможними є економіки тих країн, уряди яких здатні забезпечити врахування всього спектру чинників та взаємозв'язки між ними.

До аналізу, в процесі розрахунку індексу глобальної конкурентоспроможності залучається інформація, яка міститься у відкритих статистичних джерелах, та інформація, яка отримується під час опитування представників бізнесу. Наприклад, у 2011 р. до опитування було залучено 13395 респондентів із 142 країн світу [11]. Отримані результати стали основою для проведення аналізу переваг і недоліків конкурентоспроможності країн у контексті експертних оцінок безпосередніх учасників бізнес-середовища. На думку

Л. Федулової, результати такого аналізу можуть вважатися одним із факторів визначення пріоритетних сфер у процесі формування політики економічного розвитку та ключових реформ [12].

Детальний опис методології розрахунку індексу міститься у щорічній доповіді Всесвітнього економічного форуму, основою якої є теоретичні напрацювання американських економістів Д. Сакса та Д. Мак Артура. У загальному вигляді індекс дає уявлення про можливості економічного зростання країн у середньотерміновій перспективі. Для кожної з економік, дослідженню якої було приділено увагу у межах розрахунку GCI, експерти WEF опрацьовують детальний опис економіки країни з визначенням її конкурентних переваг та чинників, які стримують динаміку розвитку конкурентних відносин. Окрім того, звіт із глобальної конкурентоспроможності традиційно містить статистичну інформацію щодо факторів GCI та окремі тематичні розділи, до змісту яких включено більш детальніший аналіз окремих країн і регіонів.

Проведення ґрунтовного аналізу показників індексу глобальної конкурентоспроможності виходить за межі предмету уваги нашого дослідження, а тому вважаємо за можливе обмежитись лише порівнянням значень окремих показників, визначених для України з відповідними показниками інших країн світу. Результати такого порівняння подані на рис. 2.

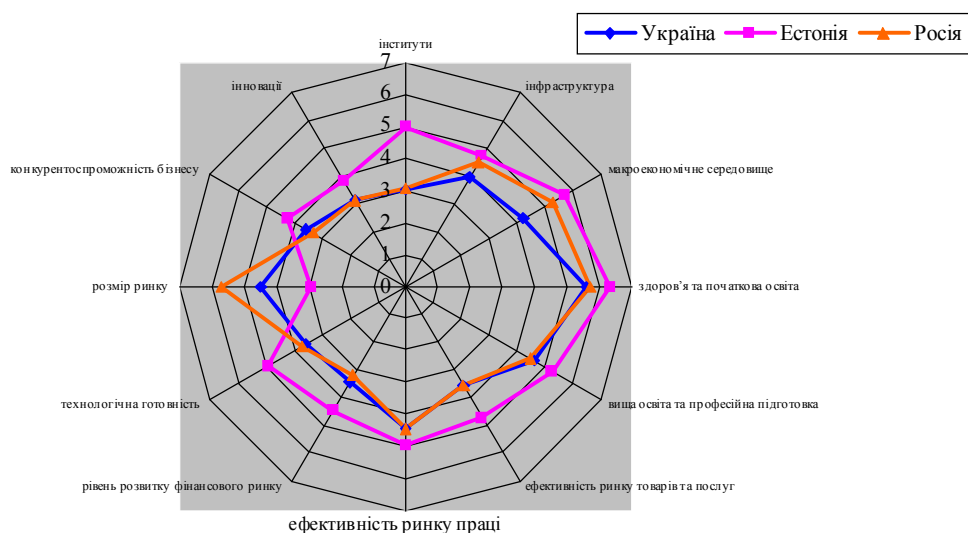

Рис. 2. Складові індексу глобальної конкурентоспроможності України та деяких інших країн світу

Доцільно звернути увагу, що автори звіту відзначили позитивні зрушення в Україні щодо рівня її конкурентоспроможності в 2011 – 2012 рр.: “після значного зменшення рівня конкурентоспроможності України, яке відбулось на позиціонуванні країни у рейтингу (падіння рейтингу на 16 позицій за останні два роки), Україна навіть при існуванні економічних і політичних проблем, продемонструвала у цьому році позитивні зрушення (покращення рейтингу на 7 позицій)” [13].

З усієї множини складових конкурентоспроможності країни (рис. 1) спробуємо виділити ті, які за своїм змістом можуть бути використані для характеристики трудового потенціалу. Ми розуміємо, що будь-який із чинників глобальної конкурентоспроможності має опосередкований зв'язок із системою трудового потенціалу, але існування такого зв'язку не може бути розглянуто як джерело взаємодії системи конкурентоспроможності країни з системою її трудового потенціалу. Водночас серед складових системи конкурентоспроможності країни ми можемо визначити ті елементи, які, на нашу думку, мають безпосереднє відношення до системи її трудового потенціалу. Кореляція системи конкурентоспроможності держави з системою її трудового потенціалу подана на рис. 3.

Рис. 3. Можливі напрями кореляції системи конкурентоспроможності держави з системою її трудового потенціалу в контексті методики складання індексу глобальної конкурентоспроможності

Висновки

Аналіз змісту елементів системи конкурентоспроможності країни, які використовуються для характеристики відповідного стану об'єкту, дає змогу сформулювати такі висновки.

По-перше, частка впливу того чи іншого елементу системи конкурентоспроможності держави на систему її трудового потенціалу не є однаковою. Це пов'язано з методикою розрахунку індексу глобальної конкурентоспроможності держави. Водночас, відповідно до проведеного нами аналізу, можемо визначити, що зміна ваги факторів конкурентоспроможності відбувається, як правило, у межах основних (базових) напрямів оцінювання та напрямів оцінювання рівня інноваційного розвитку (табл. 1). Цікаво, що сукупна вага елементів групи ефективності розвитку економіки, не залежно від рівня розвитку країни, залишається майже незмінною (приблизно на рівні 50%). Потрібно звернути увагу, що сукупність саме цих елементів системи конкурентоспроможності держави визначає лівову частку напрямів прямої кореляції системи конкурентоспроможності держави з системою її трудового потенціалу (див. рис. 3). Саме цей факт дає підстави для формулювання припущення про існування залежності між відповідними системами. Тобто, зміна рівня розвитку системи конкурентоспроможності держави неминуче позначиться на рівні розвитку системи її трудового потенціалу.

По-друге, державне управління розвитком трудових можливостей населення може бути здійснено через вплив на систему конкурентоспроможності держави. Це пов'язано з існуванням тісного взаємозв'язку між відповідними системами (пряма кореляція системи конкурентоспроможності держави з системою її трудового потенціалу дорівнює 24,3% від загальної кількості критеріїв оцінювання; опосередкована – 75,7%). Водночас доцільно зазначити, що виявлена на методологічному рівні залежність між конкурентоспроможністю держави та її трудовим потенціалом не завжди матиме відчутну рефлексію на рівні практики функціонування відповідних систем, а отже, зусилля суб'єкта владних відносин щодо зміни рівня розвитку трудового потенціалу через вплив на систему конкурентоспроможності можуть не забезпечити досягнення встановленої мети. Це пов'язано з існуванням часової диспропорції у формуванні необхідної якості конкретної системи. Наприклад, підвищення рівня конкурентоспроможності країни, як правило, займає менше часу, ніж зміна якості трудових ресурсів.

По-третє, державне управління розвитком трудового потенціалу держави повинно відбуватися не лише через систему її конкурентоспроможності, а і через множину інших систем, які мають суспільно-економічний (-політичний) зміст. Окрім того, державне управління розвитком трудового потенціалу країни повинно відбуватись і у межах окремого (самостійного) напрямку діяльності національного уряду, що значно підвищить ефективність управлінського процесу в контексті узгодження рівня розвитку трудового потенціалу держави з перспективними запитами суспільно-економічної системи. Практичним напрямом у реалізації цього напрямку може стати утворення спеціального органу державної влади (науково-дослідної установи), до компетенції якого повинні увійти питання управління розвитком трудового потенціалу суспільства. Але ця пропозиція потребує окремого напрямку наукового дослідження та відповідного обґрунтування.

Безумовно, що наведені вище результати не вичерпують всієї масштабності відповідної проблематики, а лише сприяють накопиченню знання щодо розуміння місця та ролі трудового потенціалу суспільства у системі державного управління. У контексті порушеного питання, логічним напрямом продовження наукового пошуку може стати дослідження рівня конкурентоспроможності держави як детермінанти розвитку системи її трудового потенціалу та з'ясування можливих напрямів державно-управлінського впливу щодо розвитку трудових можливостей населення.

Література

1. Григорьев Л. М. ГУАМ – пятнадцать лет спустя. Сдвиги в экономике Азербайджана, Грузии, Молдавии и Украины, 1991 – 2006 [Текст] / Л. М. Григорьев, М. Р. Салиховю. — М. : Regnum, 2007. — С. 15.
2. Мороз В. М. Возможности институционализма для разв'язання питань розвитку трудового потенціалу країни / В. М. Мороз // Актуальні проблеми державного управління [Текст]. — 2012. — № 1/49 — С. 31—34
3. Про затвердження Державної програми розвитку внутрішнього виробництва : Постанова Кабінету Міністрів України № 1130 від 12.09.2011 р. // Офіційний вісник України [Текст]. — 2011. — № 86. — Ст. 3139.
4. Про Державну програму економічного і соціального розвитку України на 2012 рік та основні напрями розвитку на 2013 і 2014 роки [Електронний ресурс] : проект Закону. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=41158.
5. Фоміних Т. О. Аналіз компонентної структури трудового потенціалу регіону / Т. О. Фоміних // Економічний вісник Донбасу [Текст]. — 2011. — № 2 (24). — С. 58—62.
6. Про Основні напрями розвитку трудового потенціалу в Україні на період до 2010 року : Указ Президента України № 958/99 від 03.08.1999 р. // Офіційний вісник України [Текст]. — 1999. — № 31. — Ст. 47.
7. Програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_2.pdf.
8. Мороз В. М. Конкурентна політика держави та механізми її впровадження у трансформаційну економіку [Текст] : дис. на здоб. наук. ступ. к. держ. упр. : 25.00.02 / Мороз Володимир Михайлович. — Х. : [б. в.], 2007. — С. 75, 76.
9. The Global Competitiveness Report 2011 – 2012 [Electronic resource] / K. Schwab, X. Sala-i-Martin, R. Greenhill ; The World Economic Forum. — Access mode : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2011-12.pdf.
10. Ibid.
11. Ibid.
12. Федулова Л. И. Украина и Россия в рейтинге глобальной конкурентоспособности: технологии и инновации / Л. И. Федулова // Россия и современный мир [Текст]. — 2012. — № 1. — С. 149—160.
13. The Global Competitiveness Report 2011 — 2012...

V. Moroz

**THE SYSTEM OF STATE COMPETITIVENESS AS AN OBJECT
OF GOVERNMENTAL INFLUENCE ON THE SYSTEM
OF ITS LABOR POTENTIAL**

The results of an analysis of connections between the system of competitiveness of the state and the system of its labor potential are given. The relations between correspondent systems is made in the context of The World Economic Forum research as for methodology of Global Competitiveness Index counting. The theoretical generalizations and practical recommendations as for the possible directions of state policy in the sphere of state's labor potential development are given.

Key words: labor potential; competitiveness of a country; Global Competitiveness Index; state management; interaction of the systems; groups of factors of competitiveness; labor possibilities of society.